

<https://doi.org/10.30546/114578.2025.9.1052>

ANADILLI UŞAQ DƏRSLİKLƏRİNİN YARANMASINDA “ƏKİNÇİNİN ROLU

Şöhrət Məmmədova

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

<https://ORCID.org/0009-0006-6553-6385>

sohret.nesirova24@gmail.com

Xülasə

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının müstəqil inkişaf yoluna düşməsinə, anadilli uşaq əsərlərinin və anadilli dərsliklərin yaranmasında ilk milli mətbuat orqanı olan “Əkinçi” qəzetinin xidmətləri çox böyük olmuşdur. Başda H.Zərdabi olmaqla XIX-XX əsrdə yaşayıb yaradan sənətkarlarımızın ana dilli dərsliklərin yaradılması kimi elmi fikrinin qəzetdə yer alması bu işin sürətlənməsinə bir təkan verdi.

Bu hərəkətin canlanması birinci növbədə yeni tipli anadilli uşaq dərsliklərinin yaranması ilə səciyyələnirdi. Bu dərsliklərin yaranması uğrunda gedən mübarizələrin tarixi bir qədər əvvəllərdən başlasa da, yeni məktəblərin açılması onun geniş bir şəkil almasına gətirib çıxardı.

Uşaq ana dilini öyrənərkən yalnız şərti səsləri öyrənmir, o, eyni zamanda mənəvi həyat və qüvvət alır. Ana dili təbiəti ona heç bir təbiətçinin izah edə bilmədiyi bir şəkildə izah edir, o, uşağı onu əhatə edən adamların xarakteri ilə, içərisində yaşadığı cəmiyyətlə, onun tarixi ilə, istəkləri ilə heç bir tarixçinin izah edə bilməyəcəyi bir tərzdə tanış edir, uşağı xalq etiqaadına, xalq poeziyasına heç bir bədiyyatçının edə bilməyəcəyi bir tərzdə daxil edir, nəhayət, o elə məntiqi anlayışlar və fəlsəfi görüşlər verir ki, əlbəttə, bunu heç bir filosof uşağa verə bilməz.

Açar sözlər: mətbuat, qəzet, jurnal, dərslik, inkişaf, milli, xalq dili.

THE ROLE OF “AKINCHI” IN THE EMERGENCE OF MOTHER- TONGUE TEXTBOOKS FOR CHILDREN

Shohret Mammadova

Azerbaijan State Pedagogical University

Abstract

The services of the newspaper “Ekinchi”, the first national press, to the independent development of Azerbaijani children’s literature, the creation of native language children’s works, and native language textbooks, were very great. The fact that the scientific idea of our artists who lived and created in the 19th-20th centuries, especially H. Zardabi, was published in the newspaper gave an impetus to the acceleration of this work.

The revival of this movement was characterized, first of all, by the creation of new types of native language children’s textbooks. Although the history of the struggle for the creation of these textbooks began a little earlier, the opening of new schools led to their broad development.

When a child learns his native language, he not only learn conventional sounds, he also receives spiritual life and strength. His native language explains nature to him in a way that no naturalist can explain, it connects the child with the character of the people around him, the environment in which he lives. It introduces the child to society, its history, and its desires in a way that no historian can explain, it introduces the child to folk beliefs and folk poetry in a way that no artist can, and finally, it gives logical concepts and philosophical views that, of course, no philosopher can give to a child.

Key words: press, newspaper, magazine, textbook, development, national, folk language.

РОЛЬ «ЭКИНЧИ» В СОЗДАНИИ ДЕТСКИХ УЧЕБНИКОВ НА РОДНОМ ЯЗЫКЕ

Шохрет Мамедова

Азербайджанский государственный педагогический университет

Резюме

Огромны заслуги первого национального печатного органа – газеты «Экинчи» – в самостоятельном развитии азербайджанской детской литературы, создании детских произведений на родном языке и учебников на родном языке. Публикация в газете научных идей наших деятелей искусства, живших и творивших в XIX-XX веках, особенно Г.Зардаби, о создании учебников на родном языке, дала толчок ускорению этой работы.

Возрождение этого движения характеризовалось, прежде всего, созданием новых типов детских учебников на родном языке. Хотя история

борьбы за создание этих учебников началась несколько раньше, открытие новых школ привело к её широкому развитию.

Когда ребёнок усваивает родной язык, он усваивает не только условные звуки, но и духовную жизнь и силу из родной груди родного языка. Родной язык объясняет ему природу так, как не сможет объяснить ни один натуралист, он знакомит ребёнка с характером окружающих его людей, с обществом, в котором он живёт, с его историей и с его желаниями так, как не сможет объяснить ни один историк, он знакомит ребёнка с народными верованиями и народной поэзией так, как не сможет ни один художник, и, наконец, он даёт такие логические понятия и философские воззрения, которые, конечно, ни один философ не сможет дать ребёнку.

Ключевые слова: пресса, газета, журнал, учебник, развитие, национальный, народный язык.

Giriş/Introduction

Azərbaycanın tanınmış maarifçisi, jurnalisti və milli oyanış hərəkatının görkəmli nümayəndəsi Həsən Bəy Zərdabi (1875-1877) Azərbaycanın ilk milli qəzeti olan "Əkinçi" qəzetini təsis etdi və bununla da Azərbaycan milli mətbuatının təməlini qoydu. Bu qəzet Azərbaycanın mədəni və ədəbi həyatında mühüm yer tutaraq xalqın maariflənməsi, milli şüurun oyanması və milli mətbuatın yaranması sahəsində əhəmiyyətli töhfələr verdi. "Əkinçi" qəzetinin fəaliyyətə başlaması təkcə jurnalistika və maarifçiliklə məhdudlaşmayıb, eyni zamanda milli ədəbiyyatımızın inkişafına da mühüm təsir göstərdi. "1875-ci ildən nəşrə başlayan ilk milli mətbuat orqanı olan "Əkinçi" Azərbaycan maarifçilərinin o zaman üçün əsas ideya tribunası oldu" [Məmmədov, 1992 :29].

"Əkinçi" qəzetinin nəşri ilə Zərdabi cəmiyyətdə maarifçiliyin, mədəni tərəqqinin və milli şüurun inkişafını hədəfləyən bir platforma yaratdı. Qəzetdə ədəbi əsərlər, didaktik yazılar, məqalələr və xalq maarifçiliyinə xidmət edən materiallar dərc olunurdu. Bu qəzet vasitəsilə ədəbiyyatımızda və mətbuatımızda sadə xalq dili önə çıxmağa başladı. Zərdabi yazı dilinin xalqın gündəlik danışığı dili ilə uyğun olmasını və ədəbiyyatın geniş kütlələrə çatmasını zəruri hesab edirdi

"Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının inkişafına göstərdiyi təsir baxımından "Əkinçi" iki cəhətdən təqdirəlayiq iş görür: birinci cəht qəzetin bütün gücü ilə, ümumiyyətlə realist ədəbiyyat uğurunda apardığı mübarizə ilə bağlıdır. Digər tərəfdən qəzet realist ədəbiyyatın tərkib hissəsi kimi həm də realist uşaq

ədəbiyyatını yaratmaq işinə xüsusi diqqət edirdi” [Məmmədov, 1992:28].

“Əkinçi” və dərslük siyasəti. Uşaq ədəbiyyatı yaratmaq uğrunda elmi fikrin narahatlığı çox sonralar başladı. 1876-cı ildə 6 noyabr tarixli nömrəsində “Əkinçi” qəzeti yazırdı: *“Ey uşağı olan və onları təlim edən, rəhm edin ol biçarələrə ki, onlar sizin düşmənləriniz deyillər, onlar ilə adam kimi rəftar edin ki, adam olsunlar.*

... İndi kitab və müəllimlərdən bir neçə kəlmə danışaq. Bizim məktəbxanada oxunan “Leyli və Məcnun”, Hafiz və qeyriləri uşaq kitabı deyil. Onlar ki, böyük oxuyanda şurə gəlir, uşaq başına nə kül töksün onları oxuyub eşqbaz, cürətkəş olmasın və bir də bizi oxudanda məhz oxuyub yazmağı öyrədirlər və dəxi səy edən yoxdur ki, bir xeyri olan şey də öyrətsin. Məsələn, Məcnunun elədiyi qələti oxuduqca elmi coğrafiya kitabı oxusaq həm yazıb oxumağı öyrənərik, həm dünya üzündə olan vilayətlərdən xəbərdar olarıq [“Əkinçi, 1876:6 noyabr].

Qəzetin başqa bir nömrəsində isə uşaq dərslüklərinin olmaması, olan əsərlərin isə uşaqlara uyğun olmaması haqqında belə deyilirdi: *“Bunun illəti odur ki, bizim müəllimlər tufuliyyətdə elmi ədəb, elmi-süluk, elmi-xəvas, əşyayi-pəndəviyyat və hikməti qəvaid ilə tərbiyə etməkə, kitabı_Hafiz, “Leyli-Məcnun”, “Yusif-Züleyxa” və hətta Qaani oxudub elmi-kəlam əvəzinə eşqbalıq, cürətkəşlik, həzliyat, elmləri örgədirlər. İnsafən, bizim xalq ziyadə bahuşdur ki, elmi-tərbiyə görməmək ilə genə belə dolanır, Yaxşı olur du ki . o kitablar ki, həqiqətdə kütubi- zəlaldır, mövquf olub, özgə qism kitab, elmi-ədəblər bina edib, ətfala təlim edə idilər. Bu məratibdə ziyadə danışiq var, bu məktubda küncəyış olmaz. Amma, milləti qardaşlar, bilin ki, körpü sudan uzaq qalıb. Necə ki, sabiq ərz oldu, əql itib hər kəs bir təriq ilə özünə çıxıb: Həmçinin kəmal da itib, hər kəs özünə çıxır”* [Əkinçi, 1876:29 fevral].

Mütəfəkkir sənətkarımız *“Seyid Əzim Şirvani də məhz belə bir mövqedən çıxış edir və dərslük kitabı kimi istifadə olunan “Gürbəbü muş”, Nəqli həmduhə”, “Qisseyi-xərgüş”, “Tarixi-Nadiri” qətiyyəən “kəsbi-elm” üçün yararlı hesab etmirdi*” [Məmmədov, 1992:29].

“Əkinçi” qəzetinin nəşrə başlaması Azərbaycanın mütəfəkkir sənətkarlarının əsl vətəndaş kimi hərtərəfli parlamasına, başlıca olaraq onların ictimai mövqeyinin qəti surətdə müəyyənləşdirilməsinə, baxışlarının aydın ifadəsinə üçün meydan və imkan yaratdı.

Gürcüstanın Qori şəhərində açılan Müəllimlər Seminariyasının Azərbaycan bölməsinin fəaliyyətə başlaması (1879) bu işə xüsusi təkan verdi. Həmin seminariyada çalışan müəllimlər yeni dərslüklər yazır, uşaqları

seminariyaya cəlb edirdilər. Müxtəlif millətlərdən olan uşaqların bir yerdə oxuması, yataqxanada bir yerdə qalması Azərbaycan uşaqlarının rus və Avropa xalqlarının ədəbiyyatı ilə tanışlığına səbəb oldu. Bu seminarıyada oxuyanların əksəriyyəti sonralar tanınmış yazıçı oldu və Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının ən gözəl nümunələrini, demək olar ki, həmin yazıçılar yaratdı.

Klassik ədəbiyyatımızda uşaqlar üçün maraqlı nümunələrin olmasına, M.Füzulinin “Söhbətül-əsmar” kimi gözəl uşaq poeması yaratmasına baxmayaraq uşaq ədəbiyyatımız XIX əsrin axırı XX əsrin əvvəllərində söz sənətinin müstəqil bir sahəsinə çevrildi və az vaxtda onun çox görkəmli nümayəndələri yarandı. M.Ə.Sabir, A.Səhhət, A.Şaiq, S.S.Axundov, R.Əfəndiyev kimi yazıçı və şairlər uşaq ədəbiyyatına öləri bir həvəs kimi deyil, ciddi bir iş, hazırkı cəmiyyəti narahat edən ictimai bir problem kimi baxdılar.

Dərsliklərdə anadilli ədəbiyyat problemi. Milli uşaq ədəbiyyatımızın təşəkkül və coşgun tərəqqi mərhələsini təşkil edən XIX sonu XX əsrin əvvəlləri bir sıra daxili və xarici düşmənləri ona ciddi maneələr törədirdilər. Bir tərəfdən çar Aleksandrın hakimiyyət başına gəldikdən sonra ümumiyyətlə mütərəqqi mədəniyyətin qarşısını almaq siyasəti, çar maarif naziri Delyanovun İslam dininə mənsub olanların pedaqoji işdən mümkün qədər uzaqlaşdırmaq tədbirləri, mütərəqqi Azərbaycan yazıçılarının mübarizə meydanından çəkilərək hətta inqilabi ideyaların qurbanı olan adamları nəzərdə tutub “dara çəkildi düşmənləri şahın kimi zərərli əsərlər yaratması, digər tərəfdən “Ziya” (Ziyayi-Qafqaziyyə) (1879-1884) qəzetinin nəşiri Səid Ünsüzadənin dini ideologiyayı yaymaq yolu ilə gəncliyi həqiqi ədəbiyyatdan, dünyəvi elmlərdən uzaqlaşdırmaq meylləri, Sədinin dini ideologiyanın təəssübünü çəkən “Gülüstən” və “Bustan” kitablarının hələ də məktəblərdə hakimi mütləq olması dünyaya təzəcə göz açmaq istəyən mütərəqqi uşaq ədəbiyyatımızın qarşısında duran ciddi maneələr idi.

Bu dövrdə Azərbaycan ədəbiyyatının varlığını inkar edən saysız-hesabsız elm adamlarına, yazıçılara ilkin cavab verənlərdən biri görkəmli maarif fədaisi M.Mahmudbəyov olmuşdur. O, “Rəhbər” jurnalının 1906-cı il birinci nömrəsində yazırdı: *“Doğrudur ki, Azərbaycan türklərinin Sədisi, Hafizi, Şekspiri... yoxdur. Amma Vaqif, Vədadi, Nəbati, Seyid Əzim Şirvani və çox-çox bunlar kimi şairlərimiz var ki, hər bir millət olur-olsun onlarla fəxr edə bilər”* [Məmmədov, 2002:55].

F.Köçərlidən bu jurnala Azərbaycan xalqının ədəbiyyatı barədə məqalələr yazmağı xahiş edən M.Mahmudbəyov bu dövrdəki əsərlərdən yaranan, təşəkkül prosesini keçirən uşaq ədəbiyyatını da nəzərdə tuturdu. Çünki Seyid Əzim

Şirvani artıq “Rəbiətül-ətfal” dərsliyini yaratmışdı.

1875-ci ildə Bakıda H.Zərdabinin redaktorluğu altında “Əkinçi” qəzetinin nəşrə başlaması Seyid Əzimin bir şair-vətəndaş kimi hərtərəfli parlaması, başlıca olaraq sənətkarın ictimai mömquyini qəti surətdə müəyyənləşdirməsi, baxışlarının aydın ifadəsi üçün meydan və imkan yaratdı [Məmmədov, 2001: 207].

Nisbətən irəliyə doğru bir addım hesab olunan S.Ə.Şirvaninin 1882-ci ildə çapa təqdim etdiyi “Rəbiül-ətfal” kitabındakı 101 şeirdən yalnız onunun tam Azərbaycan dilində olmasını tədqiqatçılarımız mütərəqqi uşaq ədəbiyyatımızın özünü mürtəcə təqiblərdən qorumaq və varlığını mühafizə etmək kimi səciyyələndirir. “Demokratik qüvvələrin geri çəkilməsi” ümumən ədəbiyyatımızın, o cümlədən nailiyyətlərinin qorunub saxlanmasına xidmət kimi qiymətləndirir. Hələ 1860-70-ci illərdə Həsənəli Qaradaği məhz dərslik yaratmaq məqsədini güdən sadə Azərbaycan dilində əsərlər yaratmağa başlaması da bir az sonra A.O.Çernyayevskinin bu azərbaycanlı müəllimin əsərlərini “Vətən dili” dərsliyinə daxil etməsi də mürtəcə qüvvələrə qarşı mübarizə idi. Milli uşaq ədəbiyyatımız qarşısızalmaz bir qüvvə ilə yaranırdı. Bu ədəbiyyatın yaranması milli özünüdərkən parlaq bir nümunəsi kimi görünürdü.

Buradan belə bir nəticə çıxartmaq olur ki, uşaq ədəbiyyatımızın təşəkkül dövrünə xas olan mübarizələrdən biri ərəb-fars dilli ədəbiyyatdan imtina edib sadə əsərlər yaratmaq meyilinin güclənməsi idi. Həmçinin yeni tipli ziyalılarımız artıq dirçəliş yolunda inamla addımlayan Avropa ədəbiyyatına daha çox istinad etməyə başlamışdı. Bu dövrdə rus ədəbiyyatından tərcümələrin də xüsusi bir vüsət aldığını görmək mümkündür. Dərslik yaratmaq işində ərəb və fars klassiklərinin əsərlərindən imtina etmək meyili aydınca görünür. Puşkinin, Tolstoyun, Tutçevin, Krılovun, Uşinskinin, Koltsovun əsərlərinin tərcüməsi coşqun bir yaradıcılıq işi təsiri bağışlayırdı.

Mübarizələrin daha dərin xarakter almasının əsl səbəblərindən biri bu idi. Ərəb və fars ədəbiyyatı ilə tərbiyələnmiş ziyalılar rus və Avropa ədəbiyyatını lazımınca qiymətləndirmirdilər. Dərsliklərimizdən biri olan R.Əfəndiyevin “Uşaq bağçası” kitabında Azərbaycan dili ilə uyuşmayan, ərəb məxrəci ilə tələffüz olunan səkkiz ərəb hərfini əlifbadan çıxarıb atmışdı.

1879-cu ildə Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasında tatar (Azərbaycan) şöbəsinin təşkili, 80-ci illərdən etibarən Tiflisdəki Aleksandrovski Müəllimlər İnstitutunda və İrəvan Seminariyasında Azərbaycanlı müəllim kadrlarının hazırlanması, 1880-cı ildə Qoridə, 1881-ci ildə Zaqafqazıyanın azərbaycanlılara

məxsus Zemstvo ibtidai qəzalarının əksəriyyətində məktəblərinin açılması, Bakıda Rus-Müsəlman (1887), Ordubadda (1892), Gəncədə (1893), Naxçıvanda (1894), Şəkiddə (1894) və s. “Üsuli-cədid” ana dilinin tədris məktəblərinin yaradılması, planlarına salınması maarif hərəkatını canlandırırdı. Bu siyahıya Həsənəli Qaradağının 1873-cü ildə Şuşada açdığı məktəbi də əlavə etmək olar. Yeni tipli məktəbləri açan S.Ə.Şirvani, Məmmədağa Sidqi, Rəşid Bəy Əfəndiyev və başqalarının olduğunu yadıma salsaq, maarifçilik hərəkatı ilə uşaq ədəbiyyatı yaratmaq mübarizələrinin eyni məqsəd olduğunu görürük. Maarifçilik hərəkatı anlayışı ilə uşaq ədəbiyyatı yaratmaq hərəkatının şərikli cəhətləri çoxdur.

İlk “Əlifba” dərslisinin müəllifinin M.F.Axundov olması barədə ehtimalları nəzərə alsaq, dərslük yaratmaq tariximizin xeyli əvvəldən başladığı fikrini söyləməliyik. Lakin bu iş əsrin ortalarında geniş vüsət aldı və uşaq ədəbiyyatı yaratmaq zərurətini də bu hərəkat doğurdu. M.F.Axundovdan sonra ilk “Əlifba” dərsliyini A.O.Çernyayevski (1840-1897) yaratdı və bununla da böyük bir hərəkatın banisi oldu. O, 1879-cu ildə Zaqafqaziya (Qori) müəllimlər seminariyasının Azərbaycan (tatar) şöbəsinə müdir təyin olundu. Qısa müddətdə ərəb əlifbasını öyrənib azərbaycanlı uşaqlarına dərs deyən A.O.Çernyayevski az vaxtda “Vətən dili” dərsliyini yaratdı və həmin kitabın ərsəyə çatmasında uşaq ədəbiyyatımızın görkəmli nümayəndəsi Rəşid bəy Əfəndiyevin də xidmətləri oldu. Gözəl xəttə malik olan R.B.Əfəndiyev həmin dərsliyin üzünü köçürüb (əlbəttə səhvlərini düzəldə-düzəldə) 1882-ci ildə daş basmaxanasında çap etdirdi. Həmin dərsliyin ikinci hissəsi Səfəralibəy Vəlibəyovla birlikdə işlənib altı il sonra Tiflisdə çap olundu. Bundan bircə il sonra 1889-cu ildə R.B.Əfəndiyevin “Uşaq bağçası”, 1901-ci ildə isə “Bəsirətül-ətfal” dərsliyi yarandı.

A.O.Çernyayevskinin “Vətən dili” dərsliyinə daxil olan şeirləri H.Qaradaği öhdəsinə götürmüşdür. Həyatının 30-cu baharına daxil olmuş H.Qaradaği Şuşada məktəb təcrübəsi keçmiş, uşaqların psixologiyasına dərinlən bələd olmuşdu. Hələ Şuşada ikən yazdığı şeir və hekayələri uşaqlara öyrədirdi. Böyük rus təmsilçisi İ.A.Krılovun altmışa qədər təmsilini Azərbaycan dilinə tərcümə etmişdi.

Nəticə/Conclusion

Milli mətbuat olan “Əkinçi” eyni zamanda Azərbaycanda milli oyanış və maarifçilik işində əhəmiyyətli bir rol oynadı. XIX əsrin sonlarında “Əkinçi” qəzetinin nəşr olunması, anadilli milli uşaq dərsliklərinin və milli uşaq mətbuatının yaranmasına səbəb oldu. Seyid Əzim Şirvani, Firudin bəy Köçərli,

Rəşid bəy Əfəndiyev, Süleyman Sani Axundov, Abbas Səhhət, Abdulla Şaiq və s kimi maarifpərvər ziyalı və yazıçılar tərəfindən yaradılan uşaq dərslikləri sadə və anlaşılan dildə yazılmış, məzmununda uşaqların mənəvi tərbiyəsinə önəm verilmişdir.

“1905-ci ildən sonra gənc nəslin tərbiyəsinə xidmət edən “Dəbistan”(1906-1908), “Rəhbər”, (1911-1920), “Məktəb”(1911-1920) kimi uşaq mətbuatının nəşrə başlaması uşaqları əyləncəli və didaktik məzmunlu uşaq əsərləri ilə tanış edərək tənqidi düşünmə qabiliyyətlərinin inkişafına yardım etməklə yanaşı onların oxu materiallarına olan tələbatını ödənilməsi yolunda ciddi addım idi (Həsənlı, 2015: 150) Bu dərslik və nəşrlər gələcəkdə Azərbaycan təhsil sisteminin və milli mətbuatının formalaşmasında mühüm təsirə malik olmuşdur.

ƏDƏBİYYAT/REFERENCES

1. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı müntəxəbatı (XIX-XX əsrlər) (2001). I cild Tərtib edən: Məmmədov X. – Bakı: “Nasir”. – 536 s.
2. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı müntəxəbatı (XIX-XX əsrlər) (2002). II cild Tərtib edən Məmmədov X. – Bakı: “Nasir”. – 632 s.
3. Ağayev, Ə. (1975). XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan pedaqoji fikrinin başlıca problemlərinə dair / “Azərbaycan məktəbi” jurnalı. – Bakı: – № 1. – s.50-55.
4. Bəktaş, İ. (1965). XX əsr uşaq mətbuatında ədəbiyyat. – Bakı: ADU-nun nəşri. - 232 s.
5. Əkinçi. 1875-1877 (tam mətni) (2005). – Bakı: “Avrasiya Press”. – 496 s.
6. Fərhadov, F., Hacıyev A. (1986). Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı tarixi. – Bakı: API-nin nəşriyyatı. – 111 s.
7. Həsənlı, B. (2015). Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. – Bakı: “Müəllim”. – 521 s.
8. Xəlil, Z., Əsgərli, F. (2011). Uşaq ədəbiyyatı. – Bakı: ADPU nəşriyyatı. – 497 s.
9. Köçərli, F. (1981). Azərbaycan ədəbiyyatı. II cild. – Bakı: “Elm”. – 457 s.
10. Məmmədov, X. (2006). XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı. – Bakı: API-nin nəşri. – 212 s.
11. Məmmədov, M., Babayev, Y., Cavadov, T. (1992). Pedaqoji mühit və uşaq ədəbiyyatı. – Bakı: “Maarif”. – 287 s.

Məqalə tarixçəsi

Daxil olub 29.08.2025

Qəbul edilib 10.09.2025

Nəşrə tövsiyə edib Tamilla Vahabova

pedaqogika elmləri doktoru, dosent